

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

*Толерантність як соціокультурний феномен аналізується у
понятійній площині синергетики як міждисциплінарного напряму
аналізу світу у всьому його розмаїтті, що дозволяє розширити
загальне поле аналізу актуального феномену сучасності.
Наголошується на важливості реалізації принципу толерантності у
контексті українсько-польських відносин.*

Соціально-економічна, політична глобалізація та культурна інтеграція людства, з одного боку, виявляє потребу у відродженні та розвитку національних культур, у актуалізації національної ідентичності народів, а з іншого боку потребує багатоманітності, плюралізму, полікультурності, коли міжетнічна терпимість й толерантність посилюють свій вплив, оскільки існує й розвивається система етнокультурних компонентів. Тому національне є діалектичною формою прояву загальнолюдського, а загальнолюдське не може не виступати в національній формі. Цей складний процес національного відродження потребує глибокого осмислення історичних, політичних, соціальних, етнокультурних особливостей культурно-освітнього життя держави загалом та її окремих регіонів. Все це потребує розвитку міжетнічної толерантності.

Світове співтовариство розробило низку документів, які тією чи іншою мірою відображують проблему полікультурності (Статут Організації Об'єднаних Націй; Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965); Загальна Декларація прав людини (1948); Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в освіті (1960); Декларація прав громадян, які належать до національних, етнічних, релігійних чи мовних меншин (1992); Декларація принципів толерантності; Загальна декларація про культурну різноманітність (2001) та ін.) [1].

Проблеми міжетнічної толерантності та співробітництва є особливо актуальними у контексті культурно-історичної взаємодії територіально близьких народів, націй, держав, таких як Польща та Україна. Тому важливим є вивчення феномену міжетнічної толерантності у аспекті **українсько-польських відносин** у науковій, освітній, соціокультурній, політичній, економічній сферах. Особливо важливим є реалізацію принципів міжетнічної толерантності у освітній сфері,
© Вознюк О.В., 2009

оскільки притаманна українському суспільству культурна різноманітність вимагає навчання дітей і молоді толерантній взаємодії.

Відтак, науковцями досліджуються процеси діалогу культур у освітній галузі (В.Л. Аношкіна, В.О. Калінін, Л.В. Бурман, Л.А. Гончаренко, К.С. Лях, В.В. Морозов, В.В. Присакар, С.О. Черепанова та ін.), толерантність, емпатія, зокрема у міжетнічних стосунках (В.О. Бакальчук, Т.М. Білоус, С.К. Бондарева, О.А. Грива, Л.П. Журавльова, В.В. Кузьменко, О.А. Лазаріді, В.А. Лекторський, Н.А. Платонова, Ю.С. Яценко та ін.). Вивчаються проблеми виховання громадянськості, культурної та етнічної толерантності (М.А. Араджіоні, В.О. Бакальчук; Л.А. Кияшко, В.С. Кукушкін, Б.С. Кобзар, Н.М. Лебедева, Г.Г. Філіпчук та ін.). Загалом, дослідженнями загальних питань проблеми толерантності займаються такі вчені, як О.В. Безкоровайна, Б.В. Варвикович, В.Л. Черненко, А.Т. Вакулінська, М.С. Міріманова; взаємозв'язок толерантності, національної свідомості та психології досліджують В.Г. Крисько, В.С. Мухіна, А.П. Садохін та ін.; методологія толерантності висвітлена в працях Л.А. Бойчак, Р.В. Ткачева, Г.У. Солдатова, О.Д. Шарова, Л.А. Шайгерова та ін.

Отже, **завданням** нашої статті є аналіз феномену толерантності та, зокрема, й міжетнічної толерантності у контексті синергетики як міждисциплінарного напрямку аналізу світу у всьому його розмаїтті, що дозволить розширити загальне поле аналізу актуального феномену сучасності.

Толерантність можна визначити на основі духовно-орієнтованої парадигми освіти, що дозволяє окреслити сутність і зміст толерантності особистості у її взаємозв'язку з міжкультурною комунікацією [2 : 16]. Толерантність може також розглядатися як система цінностей людського життя, як цінність особистості, як співпереживання, співчуття, як ненасильницьке вирішення конфліктів [2 : 11]. У контексті етнокультурної толерантності можна говорити про важливість усвідомлення особистістю ідеї єдності та розмаїття в оточуючому світі, визнання багатомірності і рівності людських культур, розуміння ролі і місця національних культур у контексті загальносвітової [2 : 13].

Н.О. Платонова зазначає, що міжетнічна толерантність – це активне, терпиме, нестереотипне, небайдуже ставлення до культури, мови, релігії, звичаїв, зовнішнього вигляду представників інших етносів, що передбачає такі способи поведінки у конфліктах, як компроміс і співробітництво [3 : 7]. Це забезпечується впровадженням принципу діалогічності, діалогу культур, коли процесі виховання у всіх учасників навчально-виховного процесу формується міжетнічна

толерантність, взаємна повага, звернення до суб'єктного досвіду вихованців, яке реалізує право кожної людини на власну точку зору, наявність різних думок суб'єктів, визнання їх рівноцінності [3 : 12].

Утвердження принципу міжетнічної толерантності потребує більш детального вивчення феномену толерантності, у тому числі у контексті синергетики як новітнього наукового напрямку міждисциплінарних досліджень. Толерантність як соціально-психологічний та філософський феномен набуває останніми роками поглибленого трактування у контексті соціально-політичних аспектів реальності. Термін "толерантність" походить від латинського *tolerantia* і перекладається як терпимість. ЮНЕСКО, під егідою якої 1995 рік було проголошено Роком толерантності, трактує поняття "толерантність" як вміння людини, суспільства, держави поважно ставитися до точки зору інших, неворожо до позицій, що відрізняються від власної думки. "Толерантність – це те, що робить можливим досягнення миру та приводить від культури війни до культури миру" – проголошено в Декларації принципів толерантності, що була прийнята Генеральною Конференцією ЮНЕСКО в 1995 році [4]. Тут поняття "толерантність" визначено як: повага, прийняття і розуміння великої кількості культур нашого світу, форм самовираження і прояву людської індивідуальності; відмова від догматизму, від абсолютизації істини і затвердження норм, встановлених в міжнародних правових актах в галузі прав людини.

"Філософський енциклопедичний словник" дає таке визначення толерантності: "Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)" [5 : 642]. "Соціологічний енциклопедичний словник" розділяє значення терміна толерантність на: 1) терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань, 2) відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори, в разі зниження чуттєвості до їх дії [6 : 370]. "Український педагогічний словник" дає визначення толерантності як терпимості до чужих думок та вірувань [7 : 332].

Прояви толерантності та її культивування пов'язувалися з космічною симпатією древніх філософів, з симпатією (А. Сміт, Д. Юм); ефективним самоконтролем (Л.К. Вовенарг); прагненням до помірності (Ф.В. Вейс); співчуттям (Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер), реалізацією принципу збереження (К.Ясперс), із загальним людським обов'язком (І. Кант); збереженням мудрої міри рівноваги (І.В. Гете); суспільним інстинктом (Ч. Дарвін), з ідеєю загальної рівноваги (Г. Спенсер); можливістю контролю чужого життя (марксизм);

інтелектуальною симпатією (А. Бергсон); релігійним ентузіазмом (У. Джеймс); соціальною педагогікою (демократичний соціалізм, В. Ейхлер); ставленням щодо людського вибору (С. К'еркигор); внутрішнім регулятором ставлення до іншої людини (Ж.-П. Сартр); феноменом мовчання (Т. Карлейль); подоланням свого мовчання (А. Камю); компромісом суб'єкта з дійсністю для досягнення своїх потреб і бажань (Х. Плеснер); інтенціональним співчуттям (Е. Гуссерль); рефлексією чужого досвіду (В. Франкл); співіснуванням різних мовних форм (конвенціоналізм, Л. Вітгенштейн) [8].

В рамках ортодоксальної марксистської соціології толерантність характеризували з ідеологічних позицій, як "безпринципність", відмову від суспільної боротьби. Тому тут її фактично відкидали, оскільки, незважаючи на визнання важливості терпимості для гармонійного розвитку контактів різної форми (від міжособистісних до міждержавних), у літературі того часу можна зустріти лише окремі визначення толерантності в контексті характеристик біологічної адаптації [9 : 22-47], в системі демократичних принципів [10 : 156].

Аналіз соціологічної літератури з проблем толерантності дозволяє дійти висновку, що сучасна соціологічна наука розглядає толерантність як природу морального ідеалу, що формується в результаті історичного добору певних правил співіснування, норм поведінки і переходить на рівень світоглядних позицій у пізнанні суб'єктів взаємодії. Можна стверджувати, що у законах функціонування толерантності задована єдність раціонального, емоційного та діяльнісного як компонентів соціальної поведінки [10 : 168].

Толерантність особистості також пов'язують із стійкістю до зовнішніх впливів та із внутрішньою стійкістю. Це також соціальний чинник, що спрямовує міжособистісні стосунки в суспільстві до співробітництва, яке пов'язує між собою індивідів, традиції, норми, культури [11].

Під толерантністю в біології науковці розуміють здатність організму без видимого для себе збитку переносити потенційні впливи будь-яких чинників зовнішнього середовища. Тут толерантність може трактуватися як певний адаптаційний ресурс організму, коли важливим постає так званий "запас міцності", де слід враховувати, що витривалість індивіду буває як фізичною, так і психологічною. Суттєво, що людині властива експансія стосунків, оскільки вона здатна перетворювати на об'єкти своїх потреб різноманітні предмети, явища та події, коли все, до чого привертається увага людини, стає об'єктом її моральної оцінки, що виявляє подальшу перспективу впливу або взаємовпливу. Важливо, що у процесі особистісного зростання людина

стає небайдужою до оточуючого соціального та космопланетарного світу (антропний принцип), а кількість об'єктів небайдужості індивіда (на шляху розвитку цивілізації та особистісної соціалізації) постійно зростає. При цьому небайдужість може поляризуватися на підставі характеру ставлення, що складається (толерантного чи інтолерантного), коли саме від цих чинників залежить людська поведінка в тій чи іншій ситуації [12 : 110].

Синергетика – це новий міждисциплінарний науковий напрямок, що виник на початку 70-х років XX століття. Одним з його головних завдань є пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються в системах різної природи: фізичних, біологічних, технічних і соціальних. Можна сказати, що синергетика – це напрямок у філософії науки, що являє собою міждисциплінарний аналіз наукових ідей, методів й моделей складного поведіння, розкриття їхнього потенціалу в мисленні про світ і людину. Сам термін "синергетика" походить від грецького слова, яке можна перекласти як "сприяння", "співробітництво", "синтез енергій". Таким чином, суттєвим когнітивним аспектом синергетики є вивчення системних властивостей предметів та явищ.

Суттєво, що синергетикою виявлено феномен цілісності (інтегративності, адитивності, емерджентності, тотальності [13]), де має місце системний ефект, коли у системі (цілісності) з'являються властивості, що не притаманні її компонентам, коли властивості системи не дорівнюють сумі властивостей її складників.

Таким чином, синергетика вивчає феномен Цілого, що виявляє себе в сфері життя, яке будується як принципово цілісна сутність. Наведемо спостереження французького ентомолога Луї Тома, який займався вивченням термітів. Цей дослідник помітив, що окремий терміт є стохастичною сутністю, задіяною в хаотичному русі. Але якщо число термітів збільшується до деякої "критичної маси", то терміти створюють робочі бригади і, діючи узгодженим чином, зводять грандіозну будівлю, виявляючи "велике знання" про спорудження в цілому. Це стосується й всіх суспільних тварин, коли окремо взята особина сарани не знає напрямку й мети руху під час міграції, а зграя – знає. Подібний ефект "критичної маси" виявляється у птахів, риб, а також у всіх суспільних тварин, коли "велике знання" чи "велика воля" керують існуванням співтовариств живих істот. Усі вони, взяті в цілому, утворюють "живу речовину" В.І. Вернадського, що формує "цілісний планетарний організм" (Тейяр де Шарден), інтегрований у єдиний моноліт життя за допомогою так званих "слабких екологічних зв'язків" В. П. Казначєєва.

На наш погляд, саме та основі такого розуміння феномену толерантності він набуває соціального й етнічного змісту та може аналізуватися у контексті теорії систем. Цей висновок потребує подальшого поглибленого вивчення толерантності у площині соціальних систем, зокрема й у сфері українсько-польських відносин.

Список використаних джерел та літератури

1. Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень : метод. реком. до курсу "Основи етнокультурного виховання" / [укл. : Л. М. Маєвська] – Житомир : Полісся, 2007. – 304 с.
2. Яценко Ю.С. Воспитание толерантности студентов в процессе межкультурной профессиональной коммуникации : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Ю.С. Яценко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 22 с.
3. Платонова Н.А. Воспитание межэтнической толерантности студентов педколледжа : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Н.А. Платонова. – Барнаул, 2007. – 21 с.
4. Толерантное сознание. Программа установки толерантного сознания : Электронный ресурс. Режим доступа [http://bu UNESCO Moscow office webmaster](http://bu.unesco-moscow.org/webmaster).
5. Філософський енциклопедичний словник /В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, – 2002. – 742 с.
6. Социологический энциклопедический словарь. /Г.В. Осипов. – М.: М-Норма, 1998. – 480 с.
7. Український педагогічний словник. /С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
8. Золотухин В.М. Толерантность как проблема философской антропологии : Автореф... дис.докт.философ.наук. – 09.00.13 – религиоведение, философская антропология и философия культуры / В.М. Золотухин. – Екатеринбург, 2006. – 44 с.
9. Коржнева Е.М. Соціальна теорія пізнання Е. Дюркгейма / Е.М. Коржнева // З історії буржуазної соціології XIX-XX ст. – М.: Наука, 1968. – С. 22-47.
10. Швачко Е.В. Толерантність як психо-соціальний феномен / Е.В. Швачко // Соціологія: теорія і методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – К. : Інститут соціології АПН України. – С. 154-170.
11. Мириманова М. С. Конфликтология: Учебник для студ. сред. пед. учеб. Заведений / М.С. Мириманова. – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 320 с.
12. Бондырева С.К. Толерантность. Введение в проблему / С.К. Бондырева, Д.В. Колесов. – Москва-Воронеж, 2003. – 240 с.

13. Кизима В.В. Тоталлогия (философия обновления) / В.В Кизима. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 272 с.

***Voznyuk O.V. Tolerancja jak socjalny i kulturalny fenomen:
sinergetiki analiz.***

Tolerancja jak socjalny i kulturalny fenomen analizuje się w pojęciowej płaszczyźnie sinergetyki jak międzydyscyplinarnego kierunku analizy świata w całej jego różnorodności, że pozwala poszerzyć ogólne pole analizy aktualnego fenomenu współczesności. Akcentuje się doniosłość realizacji zasady tolerancji w kontekście ukraińsko-polskich stosunków.

***Voznyuk O.V. Tolerance as Sociocultural Phenomenon:
Synergy Approach.***

Tolerance as sociocultural phenomenon is analyzed in the concept plane of synergetic as interdisciplinary direction of analysis of the world in all its variety, that allows to extend the common field of the analysis of this actual contemporary phenomenon. The importance of realization of the principle of tolerance in the context of Ukraine and Polish relations is emphasized.